

PRINCIPPERNE FOR OFFENTLIGE DRIFTSVIRKSOMHEDERS PRISPOLITIK OG SAMFUNDETS KAPITALDANNELSE.

Foredrag i Nationaløkonomisk Forening den 24. Februar 1930.

Af Aksel Andersen.

I de af Statistisk Departement foretagne Erhvervstællinger kan man finde nogen Oplysning med Hensyn til det absolute og relative Omfang af det Offentliges Driftsvirksomheder eller Erhvervsvirksomheder i Danmark, idet Tællingerne for de tre Hovedgrupper Haandværk og Industri, Handel og Transport giver Oplysning om Virksomhedernes Ejerforhold.

Af den sidste Erhvervstælling fra 1925 fremgaar det, at der her i Landet af Haandværks- og Industrivirksomheder findes 99 Statsvirksomheder og 378 kommunale Virksomheder, svarende til henholdsvis 1 ‰ og 4 ‰ af samtlige Virksomheder i denne Gruppe. Men ser man paa Personalets Størrelse, finder man, at Statens og Kommunernes Andel bliver henholdsvis 28 ‰ og 20 ‰, og ser man paa Virksomhedernes Maskinstyrke maalt i H.K. bliver deres Andel henholdsvis 27 og 40 ‰.

Indenfor Handelen er der kun faa offentlige Driftsvirksomheder med en relativ ganske lille Omsætning.

Derimod er det Offentlige særdeles stærkt repræsenteret indenfor Gruppen Transport. Ganske vist udgør de statslige og kommunale Virksomheder i Antal tilsammen kun 5 ‰ af det samlede Antal, men disse beskæftiger 45,6 pCt. af det samlede Personale indenfor denne Gruppe og udfører 37 pCt. af Omsætningen og anvender 45,7 pCt. af de samlede H.K.

Ser man paa samtlige de af Erhvervstællingen omfattede Foretagender under eet, faas følgende:

Statsvirksomheders og kommunale Virksomheders relative Andel udgør	af Antal Virksomheder	4 ‰
	af Personale	7,7 pCt.
	af Omsætning	2,5 „
	af Maskinkraft (H.K.)	40,0 „

PRINCIPPERNE FOR OFFENTLIGE DRIFTSVIRKSOMHEDERS PRISPOLITIK OG SAMFUNDETS KAPITALDANNELSE.

Foredrag i Nationaløkonomisk Forening den 24. Februar 1930.

Af Aksel Andersen.

I de af Statistisk Departement foretagne Erhvervstællinger kan man finde nogen Oplysning med Hensyn til det absolute og relative Omfang af det Offentliges Driftsvirksomheder eller Erhvervsvirksomheder i Danmark, idet Tællingerne for de tre Hovedgrupper Haandværk og Industri, Handel og Transport giver Oplysning om Virksomhedernes Ejerforhold.

Af den sidste Erhvervstælling fra 1925 fremgaar det, at der her i Landet af Haandværks- og Industrivirksomheder findes 99 Statsvirksomheder og 378 kommunale Virksomheder, svarende til henholdsvis 1 ‰ og 4 ‰ af samtlige Virksomheder i denne Gruppe. Men ser man paa Personalets Størrelse, finder man, at Statens og Kommunernes Andel bliver henholdsvis 28 ‰ og 20 ‰, og ser man paa Virksomhedernes Maskinstyrke maalt i H.K. bliver deres Andel henholdsvis 27 og 40 ‰.

Indenfor Handelen er der kun faa offentlige Driftsvirksomheder med en relativ ganske lille Omsætning.

Derimod er det Offentlige særdeles stærkt repræsenteret indenfor Gruppen Transport. Ganske vist udgør de statslige og kommunale Virksomheder i Antal tilsammen kun 5 ‰ af det samlede Antal, men disse beskæftiger 45,6 pCt. af det samlede Personale indenfor denne Gruppe og udfører 37 pCt. af Omsætningen og anvender 45,7 pCt. af de samlede H.K.

Ser man paa samtlige de af Erhvervstællingen omfattede Foretagender under eet, faas følgende:

Statsvirksomheders og kommunale Virksomheders relative Andel udgør	af Antal Virksomheder	4 ‰
	af Personale	7,7 pCt.
	af Omsætning	2,5 „
	af Maskinkraft (H.K.)	40,0 „

En Undersøgelse af Statens og Kommunernes Regnskaber viser, at ifølge Status pr. 31. Marts 1929 er Statens Aktiver opgjort til 1621 Mill. Kr. og samtlige Kommuners Aktiver til 1384 Mill. Kr., tilsammen altsaa 3005 Mill. Kr. Heraf kan vel ca. Halvdelen anslaaes at være bunden i Drifts- eller Erhvervsvirksomheder.

Til Belysning af den relative Størrelse af disse ca. 3 Milliarder Kr. Kapital, som det Offentlige, Stat og Kommune, direkte raader over, skal jeg anføre et Par Tal.

Vurderingen til Grundskyld og Ejendomsskyld for hele Landet pr. 1. Januar 1927 gav et samlet Vurderingsbeløb af 13,2 Milliarder Kr., og Skatteydernes samlede Formue for Skatteaaret 1929/30 er opgjort til 9,3 Milliarder Kr.

Efter Professor Jens Warming anslaaes Nationalformuen i Danmark i 1927 til ca. 24 Milliarder Kr.

Nu er det ikke min Mening, at disse Tal uden videre kan sammenlignes til et hvert Brug. Men de nævnes kun, for at man kan faa et Begreb om, at den Del af det danske Samfunds Kapital, der er i det Offentliges Hænder, altsaa direkte forvaltes af Staten og Kommunerne, er — skal vi sige en endog særdeles betydelig Andel af det danske Samfunds samlede Kapitalmasse; og — hvad der efter min Mening er af Interesse — det synes, som om det Offentliges Erhvervsvirksomhed navnlig er henvist til saadanne Produktioner, der kræver Anvendelse af forholdsvis meget store faste Kapitalanlæg.

Den Omstændighed, at en saa forholdsvis stor Del af Samfundets Kapital forvaltes direkte af det Offentlige, gør, at ikke mindst en Undersøgelse af det Offentliges Prispolitik i Forhold til Kapitaldannelsen er af Interesse.

Jeg skal ikke komme nærmere ind paa en statistisk Undersøgelse af Omfanget af offentlige Driftsvirksomheder og offentlig Kapitalbesiddelse i andre Lande, men indskrænke mig til at anføre nogle spredte Oplysninger om Forholdene i Tyskland for at vise, at det anførte ikke er ganske specielt for Danmark.

Før Krigen anslog Helfferich det Offentliges Formue i Tyskland til 25 Milliarder Mark, medens J. Hirsch i Meddelelser fra Berlins Industri og Handelskammer i 1927 anslaaer den til 40 Milliarder Mark.

Efter den sidste af det tyske „Statistischer Reichamt“ udgivne „Deutschen Wirtschaftskunde“ beløber Antallet af Funktionærer i det Offentliges samt i Rigsbanernes og Rigspostvæsenets Tjeneste sig til 2,1 Mill. Personer, og naar man medregner deres paarørende kommer man op paa et Antal af 5,5 Mill.

Mennesker, der lever af Tjeneste hos det Offentlige. Det er ca. 9 pCt. af det tyske Riges Befolkning, og i Tallet er ikke medregnet Pensionister.

Af det ovennævnte Tal paa 2,1 Mill. Mennesker er kun under Halvdelen beskæftiget ved den egentlige offentlige Forvaltning, herunder sociale Institutioner o. lign. De 1,2 Millioner er beskæftiget ved offentlige Driftsvirksomheder.

Efter det tyske Konjunkturforskningsinstituts sidste Kvartalsrapport har en Undersøgelse af Tysklands Kapitalinvestering 1924—28 givet det Resultat, at den samlede Kapitalinvestering i disse Aar androg 65,7 Milliarder Mark; heraf falder 26,8 Milliarder paa Nyanlæg, og heraf har Staten og Kommunerne disponeret over 5,7 Milliarder Mark.

Naar jeg har villet begynde med at gøre disse spredte Bemærkninger til Belysning af den faktiske Størrelse af offentlig Driftsvirksomhed og Kapital i det Offentliges direkte Besiddelse, er Hensigten hermed den at vise, at man ikke uden videre kan bagatellisere den Betydning, der maa tillægges offentlige Driftsvirksomheders Prispolitik for Samfundets Kapitaldannelse.

Jeg skal ikke — i hvert Fald ikke paa dette Sted — komme ind paa Spørgsmaalet om, hvorvidt det er heldigt og hensigtsmæssigt, at offentlig Drift har et saa stort Omfang som Tilfældet er, eller om offentlig Drift i sig selv er heldig. Ej heller skal jeg spaa om, i hvilken Retning Udviklingen vil gaa, om vi kan vente, at Omfanget af offentlig Drift vil tage til i Fremtiden eller blive indskrænket. Kun saa meget tror jeg roligt, man kan sige, at der ikke er nogen rimelig Grund til at antage, at den nu eksisterende offentlige Drift i den nærmeste Fremtid vil blive likvideret eller overladt til Privatdrift.

Jeg skal nu, inden jeg gaar videre, forsøge at begrænse og karakterisere mit Emne og definere, hvad jeg forstaar ved en offentlig Driftsvirksomhed.

Ved en offentlig Driftsvirksomhed forstaar jeg en økonomisk Enhed eller et Foretagende, i hvilken Besidder og Driftsherre er en af Samfundets Tvangsorganisationer, hvorved forstaas de af Lovgivningen instituerede Organisationer, som Samfundets Medlemmer eo ipso med eller mod deres Vilje er Medlemmer af. Altsaa her i Landet Staten og Kommunerne.

Ved Betegnelsen Driftsvirksomhed eller Erhvervsvirksomhed sigter jeg til saadanne Virksomheder, som er karakteriseret ved, at den mest økonomiske Drift af dem er et direkte Formaal eller i hvert Fald Hovedformaalet, og at Virksomheden ikke

blot udøves inden for et andet afgrænset Formaals Tjeneste, saaledes at de kun er Midler for dette andet Formaal.

Den mest udflydende Grænse ved Afgrænsningen af de offentlige Driftsvirksomheder, hvis Prispolitik har almindelig økonomisk Interesse, fra det Synspunkt, fra hvilket jeg vil behandle Spørgsmaalet, findes overfor saadanne offentlige Anstalter, som af en eller anden Grund ikke er egentlige Driftsvirksomheder, men offentlige Anstalter, hvor det økonomiske Resultat er skudt i Baggrunden, hvor den eventuelle Betaling for Ydelsen, hvis der overhovedet er en saadan Betaling, ikke er en Pris, der skal regulere Forbruget eller udøve Prisens øvrige Funktioner.

I Administrationskommissionens Betænkning af 1923 hedder det i Kapitlet om Statens Erhvervsvirksomheder:

Kommissionen har for de paa Finanslovens Paragraf 2 A, B og C opførte Driftsvirksomheder undersøgt Forholdet til Bevillingsmyndighed og Statens Revisionsvæsen med det Formaal at skaffe Ledelsen af de paagældende Virksomheder den for disses Rentabilitet fornødne Dispositionsfrihed.

Indenfor et Omraade, som jeg kender lidt nærmere til, nemlig Københavns Kommune, har man positivt fastslaaet, hvilke Virksomheder, der skal betragtes som Driftsvirksomheder.

I en Betænkning vedrørende Københavns Kommunes Budget for 1921—22 skrev det af Borgerrepræsentationen nedsatte Budgetudvalg følgende:

„Under Hensyn til den stadig større Vanskelighed ved at opnaa Laan og under Hensyn til forestaaende Udvidelser, som er uomgængelig nødvendige eller meget ønskelige, er Udvalget enig i Ønskeligheden af, at Kommunens produktive Virksomheder selv oparbejder nogen Kapital til Udvidelser.“

I en af Kommissionen af November 1921 til Overvejelse af et Forslag vedrørende Københavns Kommunes Ejendomsværdier, Afskrivninger m. v. afgiven Betænkning siges der i Anledning af denne Udtalelse:

„For det første maa det saaledes fastslaaes, hvilke Institutioner, der skal foretage Henlæggelse til Udvidelsesfonden. Kommissionen mener, at denne Pligt bør paahvile alle Kommunens Driftsvirksomheder, nemlig foruden Belysningsvæsenet og Sporvejene samt Bygningsvedligeholdelsen og Folkekøkkenerne — tillige Torve- og Slagtehallerne, Grønttorvet, Kørselsafdelingen og Fiskehallen . . .“

Jeg kunde for mit Vedkommende tænke mig at føje flere til. Men jeg skal indskrænke mig til at sige, at jeg tror, der er almindelig Enighed om, at saadanne Virksomheder, der her

i Landet er Genstand for offentlig Drift, som Statsbanerne, Postvæsenet, Telegrafvæsenet, kommunale Elektricitetsværker, Gasværker og Sporveje med Rette kan betegnes som offentlige Driftsvirksomheder eller Erhvervsvirksomheder, uden at det giver Anledning til Misforstaaelser.

Afgrænsningen af, hvad der skal forstaaes ved offentlige Driftsvirksomheder, kan maaske teoretisk være vanskelig, men i Praxis næres der jo ingen Tvivl.

Det er Principperne for saadanne offentlige Driftsvirksomheders Prispolitik m. H. t. Salgsproduktet, som vi vil undersøge, og specielt i Relation til Samfundets Kapitaldannelse, eller maaske bedre udtrykt: i Forbindelse med Spørgsmaalet om, hvorvidt der foreligger Grund til, at de offentlige Driftsvirksomheder selvstændigt deltager i, participerer i Samfundets Kapitaldannelse i en Udstrækning, som nogenlunde svarer til Omfanget af deres Kapitalbeslaglæggelse og deres Produktion.

Foredragets Titel er jo allerede temmelig lang. Men den burde maaske have været endnu længere for at give Forstaaelse af, hvad jeg mener. Jeg agter ikke at komme ind paa en nøjere Analyse eller Undersøgelse af Samfundets Kapitaldannelse. Men jeg ønsker at stille det Spørgsmaal, om det ikke er naturligt og rigtigt, finanspolitisk ønskeligt og økonomisk hensigtsmæssigt, at de offentlige Driftsvirksomheder i et vist Mon deltager i Samfundets Kapitaldannelse gennem deres Prispolitik. For det første til Erstatning for den i deres Produktion anvendte Kapital, og for det andet — under Hensyn til, at vi lever i et dynamisk Samfund — i en større Kapitaldannelse, en Opsparing, udover den forbrugte Kapital.

I al Almindelighed kan til Fordel herfor anføres, at det Offentliges Driftsvirksomheder repræsenterer nogle af de største, mest omfattende, med høj Teknik og megen fast Kapital arbejdende Produktionsforetagender, og nogle vil føje til, at samtidig anvender det Offentlige til Dækning af sine almindelige Udgifter i udstrakt Grad en Indkomstskat, der ifølge sin Karakter (progressiv Skala) i et vist Omfang tages af Indtægter, der, om de var forblevet hos Borgerne, ikke i fuldt Omfang vilde være blevet anvendt til Forbrug, men delvis til Opsparing.

*

For det Offentlige er det med Hensyn til saadanne Driftsvirksomheder, hvis Produkters Pris ikke fastsættes under almindelig fri Konkurrence, nødvendigt at føre en Prispolitik. Paa et afgørende Punkt med Hensyn til Prispolitikens Mulig-

heder adskiller det Offentlige sig fra de private Virksomheder. For de private Driftsvirksomheder vil det ledende Princip i Prispolitikken altid være Produktionens Rentabilitet, og for at opnaa Rentabilitet, maa Omkostningerne i hvert Fald dækkes, og derudover søges størst mulig Profit opnaaet.

Ved fuldstændig fri Konkurrence vil Priserne tendere mod Grænseproducentens Produktionsomkostninger. Men herunder vil de i det lange Løb ikke komme. Ved Monopol vil man søge at føre en Prispolitik, der skaffer størst mulig Monopolrente. Ved monopoloides Virksomheder vil man under Afvejelsen af de forskellige Hensyn føre en Prispolitik, der giver Priser et Sted mellem Produktionsomkostninger og højeste Monopolpris. Men eet er fælles for den Prispolitik, som er mulig under de forskellige Former for privat Driftsvirksomhed, nemlig at Priserne i det lange Løb ikke ligger under Produktionsomkostningerne.

Anderledes med det Offentliges Driftsvirksomheder. Her foreligger der den Mulighed, at der kan føres en Prispolitik, der ogsaa i det lange Løb holder Priser, som ikke giver Dækning for Produktionsomkostningerne, ja, der foreligger i Virkeligheden Mulighed for en hvilken som helst Pris fra 0 og opad. Ogsaa i Praksis kender vi saadanne Priser, ogsaa Prisen 0, d. v. s. Gratisydelsen.

At en saadan Prispolitik er mulig, skyldes den Omstændighed, at det Offentlige har Skatteretten, Retten til at paalægge Borgerne at yde Bidrag til Gennemførelse af de Foranstaltninger, som det Offentlige bestemmer, uden Hensyn til, om den enkelte modtager tilsvarende Goder.

Der er efter min Formening tre væsensforskellige Hovedbetragtninger, som kan lægges til Grund som ledende Principper for offentlige Driftsvirksomheders Prispolitik, alt efter de Formaal, man sætter sig, nemlig.

1) At det offentlige som Indehaver af de paagældende Produktionsmidler skal opnaa det størst mulige Pengenettoudbytte.

2) At Konsumenterne af de paagældende Varer skal have den størst mulige Nytte.

3) At Samfundet som Helhed skal tilstræbe den størst mulige Nytte for samtlige Forbrugere og ikke alene i Relation til den paagældende Enkeltvare, men for alle Varer, og ikke alene set fra et Nutidssynspunkt, men ogsaa fra et Langtidssynspunkt.

I en Artikel i Nationaløkonomisk Tidsskrift i 1930 om Elektricitetsværkernes Prispolitik har cand. polit. Henry Stjernquist dels redegjort for og dels fremsat en Række Betragtninger om de forskellige Principper, der kan lægges til Grund for Elektricitetsværkernes Prispolitik. Paa de fleste Punkter vil de af Stjernquist fremførte Betragtninger have almindelig Gyldighed ogsaa for andre offentlige Driftsvirksomheder, der arbejder under Monopol.

Jeg skal tillade mig at henvise interesserede til denne Artikel, men skal ikke her komme nærmere ind paa en udførlig Diskussion af de forskellige Principers praktiske Anvendelse under de forskellige foreliggende Betingelser, eller paa deres nærmere Udformning, skønt dette Tema ellers frembyder adskilligt af Interesse.

Jeg skal derimod mere udførligt beskæftige mig med det Forhold, som efter min Formening er det mest karakteristiske for offentlige Driftsvirksomheder, nemlig den før nævnte Mulighed, der foreligger for at sælge under Produktionsomkostningerne.

Ganske vist er det ogsaa karakteristisk, at de offentlige Driftsvirksomheder som oftest — i hvert Fald faktisk — har et Monopol, undertiden ogsaa et retligt, f. Eks. Postvæsenet. Men Monopolpolitiken kan lige saa vel drøftes i Forbindelse med private Virksomheders Prispolitik.

Der er i Almindelighed fra et Forbrugerstandpunkt Enighed om at forkaste Monopolpolitiken. — Men man maa dog ikke glemme, at Samfundets Kapitaldannelse i høj Grad har sin faste Basis hos Monopolvirksomhederne.

*

Naar man betragter offentlige Driftsvirksomheders Prispolitik, er det naturligt først at anlægge et finanspolitisk Synspunkt.

De offentlige Driftsvirksomheders Økonomi spiller saa stor Rolle for de offentlige Regnskaber, at man ikke vil kunne røre ved den førte Prispolitik, uden at dette vil faa en mærkbar finansiel Betydning og eventuelt nødvendiggøre tilsvarende Ændringer i det Offentliges normale Dækningskilde, Skatterne.

Til Belysning af Prispolitikens finansielle Betydning skal jeg blot anføre et Par Eksempler. Statens samlede Tilskud til De Danske Statsbaner i det sidst afsluttede Finansaar 1929/30 androg ialt $42\frac{1}{2}$ Mill. Kr., nemlig 31 Mill. til Driften, 9 Mill. til Anlægene og $2\frac{1}{2}$ Mill. Kr. til Forrentning af visse Banestrækninger afholdt paa Trafikministeriets Budget (Finanslovens

§ 16 Post M). I det samme Aar udgjorde det samlede Provenu af Statsindkomstskatten 67^{1/2} Mill. Kr. (Finanslovens § 5 II A). D. v. s. at Statens Tilskud til D. S. B. sidste Aar androg 63 pCt. eller omtrent ²/₃ af Indkomstskattens Beløb.

Københavns Kommunes Nettoindtægt paa sit Driftsregnskab af Belysningsvæsenet i Regnskabsaaret 1929/30 udgjorde 9,8 Mill. Kr. samtidig med, at den kommunale Indkomstskat for København i dette Aar ialt indbragte 47,8 Mill. Kr. D. v. s. at Kommunens Indtægt af den nævnte Driftsvirksomhed svarer til ca. 20 pCt. af Indkomstskattens Beløb.

Jeg skal imidlertid ikke her komme ind paa en Vurdering af, hvorvidt det af finansielle eller politiske Grund er hensigtsmæssigt eller nødvendigt at føre den ene eller anden Prispolitik for de her tilfældig nævnte Virksomheder, der kun er anført som Illustration til den finansielle Betydning af forskellig Prispolitik ved offentlige Driftsvirksomheder. Hvor jeg kommer ind paa en Vurdering af Prispolitikken, er det ud fra en ren teoretisk Betragtning af de paagældende Forhold.

For en snæver finanspolitisk Betragtning er Hovedmaalet naturligvis altid at skaffe Balance i de offentlige Regnskaber, hvilket igen i Hovedsagen vil sige, at skaffe Indtægter til Dækning af Udgifterne. Alene dette kan maaske i mange Tilfælde være en særdeles vanskelig Opgave. Men i den moderne Finanspolitik stiller man ogsaa større Krav. For det første Kontrol med Udgifterne, og for det andet maa de økonomiske Virkninger saavel af Indtægter som af Udgifter undersøges og bedømmes.

For at faa gennemtvunget de bedst mulige økonomiske Fremgangsmaader kræves, at hver enkelt Virksomheds Budget og Regnskab belastes med samtlige herhenhørende Udgifter, hvad enten disse er af den ene eller den anden Art, hvad enten disse er nutidige Arbejdslønninger eller Forpligtelser, der først bliver aktuelle senere — som Pensionsudgifter —, eller det er smaa løbende Driftsudgifter eller store faste Kapitaludgifter, Forrentning og Afskrivning, Andel i Generalomkostninger saasom Bidrag til fælles Overbestyrelse eller Revision. Naturligvis har en rigtig Kontering af disse Ting kun mindre Betydning, hvis man ikke bekymrer sig om det derved vundne Resultat og de Kalkuler, som der ud af kan drages. Men hvis man vil drage de økonomiske Konsekvenser af de paa Grundlag af et rigtigt Regnskab udfundne Resultater, saa har man herved det Middel, hvorved man kan stille Ledelsen over for sit økonomiske Ansvar, og i Virkelighed det eneste objektive Middel til Kontrol

og Bedømmelse af, hvorvidt en Ledelse af en offentlig Virksomhed er økonomisk og god. Man vil hos denne Ledelse i Følge Sagens Natur altid mangle den direkte personlige økonomiske Interesse, hvilket i Parentes bemærket er en af offentlig Drifts store og gode Sider, der dog kan blive dens Svaghed, hvis den ikke neutraliseres ved den finansielle Kontrol.

For saadanne Virksomheders Vedkommende, hvor man af hygiejniske, sociale eller andre Grunde, som sættes over de direkte økonomiske, ønsker, at Skatterne skal bære en Del af Omkostningerne, og de direkte Forbrugere af Virksomhedens Produkt eller Ydelse en anden Del, vil den Fremgangsmaade, som bør foretrækkes, formentlig være den paa Forhaand at fiksere Skatternes Tilskud, eventuelt varierende i Forhold til eller eventuelt omvendt med Forbrugets Størrelse, altsaa som en Brøkdel af Enhedsprisen.

Hvor megen Interesse det naturligvis kan have at kende, f. Eks. Statens eller en stor Kommunes samtlige Lønningsudgifter eller samtlige Renteudgifter, og hvor overordentlig nyttigt dette kan være til Brug for indre og ydre Overvejelse, ganske særligt for en specialiseret Overledning, saa vil den bedste Statistik og Opgørelse heraf dog ikke sige os noget om, hvad den enkelte Vareenhed eller Tjenesteydelse, som en af det Offentliges Driftsvirksomheder præsterer, koster. Og det er dog dette, som skal bruges ved de økonomiske Overvejelser, og Formaalet maa her altid være at søge at komme ned til den mindste Enhed. Det er ganske sikkert et overordentlig nyttigt Led i Finanskontrollen at organisere et vist centralt Tilsyn paa tværs af den almindelige Institutions Inddeling, f. Eks. paa Lønningsområdet, men dette gør jo dog ikke, at man derfor holder op med at kontere Lønningsudgifterne paa de enkelte Virksomheders Budget og Regnskaber. Ganske vist har man mødt en betydelig Modstand imod at kontere de ikke aktuelle Lønningsudgifter, nemlig Pensionsudgifterne, paa rette Maade, der hvor de hører hjemme, med en til Nutiden diskonteret Udgift at opføre sammen med og som Tillæg til de almindelige løbende Lønningsudgifter.

Naar man ser paa Kapitaludgifterne, Renter og Afskrivning af den faste Kapital, møder man ligeledes ofte en underlig Modvilje mod at kontere disse rigtigt paa de offentlige Regnskaber.

I en Artikel om Statens Regnskabsvæsen i Tilskuerens Decemberhefte 1930 argumenterer fhv. Trafikminister Hassing-Jørgensen under en Gennemgang af Statens Driftsregnskab

1929/30 bl. a. mod den efter Forfatterens Mening ikke heldige Reform, hvorefter der for hvert af Statens Aktiver beregnes 5 pCt. Rente af den i Aktivet anbragte Kapital, hvilken Rente føres til Udgift paa den paagældende Driftskonto og derefter til Indtægt paa en fælles Rentekonto. Hassing-Jørgensen vilde foretrække, at Statsgældens Forrentning stod opført isoleret som Statens største Udgiftspost næst efter Socialministeriet.

Naar en i Regnskabsvæsen og Finanspolitik saa kyndig Mand som fhv. Trafikminister Hassing-Jørgensen kan mene det forsvarligt, ja rigtigt, ikke at belaste Statens Driftsvirksomheder med Renter af Kapitalen, men vil opføre Renterne af Statens Gæld som en særlig samlet Udgiftspost paa Statens Finanslov ganske uden Hensyn til, hvilke Grene af Statens Virksomheder, der beslaglægger Kapitalen, saa maa jeg tilstaa, at jeg staar ganske uforstaaende overfor en saadan Tankegang.

Hvis man har Brug for at vide, hvor meget Statens samlede Renteudgifter andrager, hvad man jo maa antages at have i Finansministeriet 2. Departement, saa er man sikkert nok i Stand hertil, uden at det behøver at ske ved, at de netop konteres i Regnskabet paa denne Maade. Og Offentligheden kunde jo ogsaa faa, og faar, dette at vide derved, at alle Renteindtægter og -udgifter passerer en særlig Rentekonto. Men Rentekontoen skal ikke være Renternes endelige og blivende Sted, det er kun et Tælle- og Kontrolapparat paa Vej ud til den Konto, hvor de endeligt og blivende hører hjemme, nemlig paa Regnskabet over det Anliggende, der har taget Kapitalen i Brug og derved forarsaget Renteudgiften. En Forstaaelse heraf har da ogsaa vundet Indpas i det danske Statsregnskab, saaledes som det nu føres.

Det er imidlertid, som om det Fremskridt, der her er naaet, staar paa svage Fødder; hvert Øjeblik stikker Hestehoven frem. Det afgørende er naturligvis heller ikke den rent regnskabsmæssige Opstilling, ihvorvel jeg mener at maatte tillægge denne en overordentlig Betydning, og det uanset, om den faktiske Prispolitik hos de offentlige Driftsvirksomheder er en saadan, at der skaffes Dækning for Kapitaludgifterne eller ej. Men det vigtigste er naturligvis til sidst, om det er rigtig økonomisk Politik, at det offentlige driver sine Virksomheder paa en saadan Maade og med en saadan Prispolitik, at Priserne giver fuld Dækning for samtlige Omkostninger, herunder ogsaa Kapitaludgifterne. Eller, om det er — fra et økonomisk Synspunkt — rigtigere, at de drives paa en saadan Maade, at Pri-

serne ingen Dækning giver for Kapitaludgifterne, Afskrivning og Forrentning.

Efterhaanden som Produktionen gaar over i højere Teknik, kommer Renten af den i Anlægene indestaaende Kapital og Anlæggenes Afskrivning paa Grund af stedfunden Værdiforringelse til at spille en større og større Rolle paa Driftsregnskabet. De offentlige Driftsvirksomheder er som oftest netop af en saadan Karakter, at de arbejder med høj Teknik og store faste Anlæg.

Den rigtige Fastsættelse af Rentefoden og Afskrivningssatserne er derfor Problemer af stor økonomisk Betydning. Betydningen ligger til to Sider, nemlig paa den ene Side i at tilvejebringe det rigtige Grundlag for Fastsættelsen af de rigtige Priser, og paa den anden Side i at tilvejebringe Reproduktionen af den anvendte Kapital. Professor P. O. Pedersen har i sin Afhandling „Afskrivning paa tekniske Anlæg“, gjort den Bemærkning, at han ikke kan væge sig mod det Indtryk, at der ofte er et skærende Misforhold mellem den højt udviklede Teori, som man med stor Fordel benytter sig af ved Anlæggets Konstruktion, og de delvis meget primitive Synspunkter, man anlægger med Hensyn til det for Anlæggets Driftsøkonomi saa betydningsfulde Spørgsmaal: „Afskrivninger“. I mange Tilfælde svinger man endnu ret vilkaarligt indenfor to Ydergrænser, hvoraf den ene saa nogenlunde svarer til det gamle engelske Brobyggerstandpunkt „stærk, stærkere, forbandet stærk“, den anden Ydergrænse kan kendetegnes ved „min gamle Vinterfrakke gør samme Nytte som en ny, følgelig er den lige saa værdifuld“.

A propos Afskrivningerne vil jeg gerne anholde en Bemærkning i Professor Bircks Bog „Den økonomiske Virksomhed“. Prof. siger her, at det er rigtigt at afskrive meget i Begyndelsen ud fra den Betragtning, at en ny Maskine er meget mere værd end en blot ganske lidt brugt. Betragtningen er ikke rigtig, og skyldes sikkert den Omstændighed, at Prof. Birck i sin Tankegang i det Øjeblik, Maskinen er taget i Brug, springer over til en anden Vurderingsmaade, og ser paa Maskinens Realisationsværdi, i Stedet for paa dens Udnyttelsesværdi, som Produktionsmiddel. Og det pudsige er, at straks derefter gør Prof. Birck den rigtige Bemærkning, at Afskrivningskvoten i sit Væsen kun er et Hjælpemiddel i Kostberegningen. Dette er rigtigt. Men netop derfor bliver den anden Bemærkning urigtig ogsaa i Praxis, fordi man i Almindelighed kan og vil regne med stigende Kapacitetsudnyttelse.

Spørgsmaalet om Principperne for offentlige Driftsvirksomheders Prispolitik har jo ofte været Genstand for saavel Praktikernes og Teoretikernes Behandling.

Jeg kunde have Lyst til at anføre en Række Synspunkter, som ved forskellige Lejligheder er gjort gældende, dels fra saadan Side, som har særlig Betydning paa Grund af den faktiske Magtindflydelse, der staar bag, og dels fra saadant Hold, som paa Grund af teoretisk Indsigt maa tillægges særlig Betydning fra et principielt Synspunkt. Men jeg maa af Hensyn til Tiden begrænse mig og kun ganske kort referere et Par enkelte Udtalelser, der maaske dels kan betragtes som karakteristiske for de forskellige Synspunkter og dels refereres for, at jeg kan faa Lejlighed til at imødegaa dem.

I Administrationskommissionens Betænkning af 1923 udtales det:

Kommissionen er enig om, at Forrentningskravet bør stilles til Statens Erhvervsvirksomheder, dels fordi det er rimeligt og rigtigt, at en saadan Virksomhed bæres gennem sine egne Indtægter, dels fordi en Fastholden af Kravet om Forrentning som driftsøkonomisk Synspunkt for Styrelsen er nødvendig, som Drivkraft for denne i Henseene til Opnaelse af en fuldt gennemført økonomisk, altsaa forretningsmæssig Drift.

Det af daværende Statsminister Branting i Sverige i 1920 nedsatte Socialiseringsnævn stillede i en Betænkning af 1924 et ret vidtgaende Forslag, hvorefter Statens Erhvervsvirksomheder i Sverige skulde forvaltes adskilte fra den øvrige Statsforvaltning, og at man derefter i særlig Lov (svarende paa en Gang til Aktieselskabslov og Selskabets Statuter) skulde træffe Bestemmelse om denne Forvaltningsordning og dens Forhold til Regering og Rigsdag. For de svenske Statsbaners Vedkommende gik Forslaget i økonomisk Henseende ud paa, at Banerne skulde dække alle Driftsudgifter, derunder Henlæggelse til Pensionsfond og Fornyelsesfond, og svare en Rente af den i dem af Staten anbragte Kapital. Kapitalen skulde deles i tre Dele, nemlig Obligationskapital, Stamkapital og Sekundærkapital. Grundlaget for denne Deling var, at Staten har anbragt Kapital i Baner af andre Grunde end de rent forretningsmæssige, og denne Kapital, der benævntes Sekundærkapital, skulde være rentefri. Obligationskapitalen skulde forrentes med Obligationsrente (5 pCt.) og Stamkapitalen med en noget højere Rente (6 pCt.) svarende i nogen Grad til et udjævnet Aktieudbytte. Det blev udtrykkeligt udtalt, at ledes Banerne daarligt,

bør man skifte Ledelse og ikke tilsløre Forholdet ved Nedsættelse af Kravene til Forrentning.

Og som naturlig Overgang fra Sverige til Danmark kan jeg nævne en Artikel i 1928 om Statsbanernes Forrentning, i hvilken Professor Bertil Ohlin opstillede det Spørgsmaal, om den i Statsbanerne bundne Kapital bør forrentes, og besvarede Spørgsmaalet med den Paastand, at der ud fra et national-økonomisk Synspunkt ikke er nogen Grund til, at den skal forrentes.

Det, som er Kærnen i Professor Ohlins Synspunkt, saaledes som det kom til Orde i den paagældende Artikel, er Spørgsmaalet om de faste og variable (rørlige) Omkostningers Betydning for Prisansættelsen, det samme Synspunkt, som Professorens har gjort gældende med Hensyn til Industriens Prispolitik under Deflationsaarene. Dette Synspunkt har han her gjort gældende overfor Statsbanerne, men med den væsentlige og afgørende Forskel, at medens det for den private Industri maatte være en midlertidig Foranstaltning, der ifølge Sagens Natur kun kunde tænkes bragt i Anvendelse under Krisen i en Overgangsperiode, saa syntes det, som om Professor Ohlin principielt vilde hævde Fortræffeligheden i en saadan Prispolitik i det lange Løb, naar det gælder offentlige Driftsvirksomheder af en saadan Karakter som Statsbanerne.

I sin i 1930 udkomne Bog „Danmarks Erhvervs- og Samfundsliv“ behandler Professor Jens Warming ogsaa Spørgsmaalet dels under en Omtale af Vand-, Gas- og Elektricitetsværker og dels under Jernbaner.

Under sin Omtale af Jernbaner skriver Professor Warming: „Det er meget omstridt, om Baner bør give fuld Rente; paa Forhaand maa dette anses rigtigt, da de beslaglagte Produktionsfaktorer ellers kunde udrette mere andetsteds. Bevisbyrden maa paahvile den, der hævder det modsatte. Instinktmæssigt har man imidlertid overalt set, at der kunde være indirekte Fordele; Banerne kunde som „Kulturbaner“ være af uvurderlig Betydning for Opdyrkning af spredt bebyggede Egne, og de kunde maaske selv opnaa Overskud, naar Trafiken var oparbejdet. Iøvrigt kan Beviset for Banedrifts eventuelle Berettigelse trods manglende Rente, lettest føres for en eksisterende Bane, men undertiden ogsaa, hvor Anlægget skal bevilges.

Naar en Bane en Gang er anlagt, er det bedst, at den gør mest mulig Gavn, og man bør ikke ved en Pris bremse Benyttelsen af noget, som der ikke er Knaphed paa; hvis Banen let kan optage al den Trafik, som kan ventes i en Aarrække,

saa bør der nok beregnes Betaling for Kul, Slid og andet, som der bruges mere af ved mere Trafik, men ikke for selve Anlægget.“

Og derefter følger et Taleksempel, hvorefter Kundernes Tilvækst i Konsumentrente stiger stærkere end Banens Tab ved at nedsætte Priserne, og Konsumentrenten anslaaes i Kr. og Øre og herfra trækkes Banens Tab i rigtige levende Menneskekroner, og vi faar da et Samfundsoverskud. Hermed menes omend ikke Beviset ført for det rigtige i en Prispolitik, der for en anlagt Bane ikke giver Dækning for de faste Udgifter, saa dog et Eksempel, der skal sandsynliggøre dette. Og naar saa blot Eksemplet omskrives i en almengyldig matematisk Formel, saa har vi Beviset.

Videre skriver Professoren:

„Noget vanskeligere er det at motivere Anlæg af Baner, som ikke direkte kan betale sig, naar der samtidig er f. Eks. en Fabrik, som kan anvende de samme Produktionsfaktorer og give dem deres Markedspris; men ogsaa her har man instinktmæssigt set, at der var en „Konsumentrente“ større end den Konsumentrente, som knytter sig til en Fabrik. Ved Banen er der en meget stor Forskel paa Værdien for de første Kunder og for de sidste, som lige kan staa sig ved at betale for Merudgiften; men ved Fabriken, der kommer som Tillæg til en Række andre Fabriker, der producerer den samme Vare, er der kun en lille Forskel paa Værdien for de første og de sidste Kunder; de Kunder, for hvem Varen har en meget høj Værdi, er i Forvejen betjent“.

*

Nu ser jeg ikke saaledes paa det, at jeg mener, at den nationaløkonomiske Teori direkte kan give os Svar paa, hvad der er rigtigt i praktisk økonomisk Politik. Men jeg mener, at Teorien ved at afklare Sammenhængen mellem de økonomiske Fænomener kan give os Vejledning m. H. t., hvorledes den og den Fremgangsmaade virker og derigennem yde Bidrag til at lette os Forstaaelsen af den økonomiske Sammenhæng mellem Tingene og dermed give os Mulighed for, at vi kan gøre det, som lettest og hurtigst bringer os til det Maal, vor Vilje sætter os, og jeg vil derfor gaa over til at uddybe de finanspolitiske Betragtninger gennem en mere teoretisk Undersøgelse:

Naar der fra forskellige Sider hævdes det Synspunkt, at det kan være rigtigt, at det Offentlige fører en Prispolitik, hvorved der holdes Priser, som ikke giver Dækning for samtlige Pro-

duktionsomkostninger, og man altsaa dermed giver Slip paa de automatiske Virkninger af denne Pris, nemlig den dermed følgende Forbrugsbegrænsning og Forbrugernes dermed følgende automatiske Tvangsopsparing, altsaa Kapitalerstatning i Forbindelse med selve Forbruget, saa er det ud fra en Betragtning af, at et større Forbrug end det, der er (eller vil være) Følgen af en Pris, som dækker samtlige Omkostninger, er nyttigt ønskværdigt etc., og at det Offentlige har Mulighed for gennem sin Beskatningsret at skaffe sig Dækning for sine Omkostninger til Kapitalerstatningen, og at de samlede Omkostninger herved er mindre end den Nytte, Forbrugerne har opnaaet.

Denne Betragtning giver da Anledning til en Undersøgelse af følgende 3 Problemer:

1. En Undersøgelse af Begrebet Konsumentrente,
2. en Undersøgelse af Omkostningsbegrebet, navnlig med Hensyn til Forholdet mellem faste og variable Omkostninger, og endelig
3. en Undersøgelse af Spørgsmaalet om Virkningerne af de Skatter, som det Offentlige eventuelt maa opkræve til Dækning af sine Tab ved en Prispolitik, der ikke giver Dækning for de samlede Omkostninger.

Vi vil nu først se lidt nærmere paa Begrebet Konsumentrente, og jeg vil gerne straks sige, at jeg paa ingen Maade vil underkende Betydningen af dette Begrebs Anvendelse ved økonomiske Overvejelser af teoretisk Art.

Ved Konsumentrente forstaar man saadan noget lignende som Forskellen mellem, hvad den enkelte er villig til eventuelt at betale for en Vare eller andet økonomisk Gode og det, som han faktisk maa betale. Konsumentrenten er altsaa et Slags Maal for en sjælelig Tilstand, nemlig Forbrugerens Villighed til eventuelt under andre økonomiske Tilstande end de faktisk eksisterende at gøre det og det. Konsumentrenten er altid subjektiv. Men den enkeltes Vilje er bestemt ikke alene af hans sjælelige Tilstand, men ogsaa af hans faktiske Købeevne, d. v. s. hans Indtægt.

Det, som den enkelte gør, naar han udvælger de Goder, han vil fordele sin Købekraft paa, er at tilstræbe at faa den størst mulige Konsumentrente. Men da Konsumentrenten er bestemt af den enkelte faktiske Købeevne, vil det sige, at jo større hans Indtægt er, jo større Konsumentrente. Og det betyder igen, at jo rigere en Mand er, jo større Konsumentrente har han. Konsumentrente er derfor i og for sig et saare udemokratisk Begreb. Og en forøget Konsumentrente til en tilfæl-

dig valgt Forbrugergruppe vil altid først og fremmest skaffe de velhavende en Fordel.

Konsumentrenten er et Begreb, der kan bruges til mange forskellige Ting i økonomiske Overvejelser. Men den er ikke selv et økonomisk Fænomen, den er et psykologisk Fænomen, som ligger bag de økonomiske Handlinger, som Menneskene foretager, og den bør derfor fortrinsvis benyttes til at forklare disse. Men — som sagt — den er ikke selv noget økonomisk Fænomen, men en sjælelig Margin paa Villighed til under andre Omstændigheder end de faktisk eksisterende at foretage visse økonomiske Handlinger, som de foreliggende økonomiske Betingelser ikke nødvendiggør.

Naar dette er Tilfældet, maa man være yderst forsigtig med at udtrykke Konsumentrenten i Kroner og Øre, der ligestilles med faktisk betalte Priser og Omkostninger i det økonomiske Liv, idet Forholdet jo er det, at man aldrig kan faa et objektivt Maal for den.

Naar man anvender Konsumentrenten i økonomiske Overvejelser, begaar man derhos let den Fejl ved Bedømmelsen af Samfundets Fordel ved en Prisændring, der skal give Maksimum af Konsumentrente, at regne med dennes absolutte Størrelse ved Hovedvaren i Stedet for med Differencen i Konsumentrentens Størrelse ved Køb af Hovedvaren og en Substitutionsvare. Det, man skal sammenligne, er Omkostningerne ved og Nyttens ved at anvende de forskellige Arter af Varer. Og Samfundet vil da alt efter Omstændighederne faa størst Konsumentrente ved at der anvendes den ene eller den anden Vare.

Naar man ændrer Prisen paa en Vare, saaledes at Forbrugernes Konsumentrente stiger eller falder, maa man sammenligne Konsumentrenten med Forbrugernes Konsumentrente over for de Varer, som de saa i Stedet for køber eller herefter undlader at købe. Det bliver følgelig alene Differencen i de to Konsumentrenter, som er af Betydning for Bedømmelsen af, om Forbrugerne opnaar en bedre Tilfredsstillelse af deres Behov. Men dette vanskeliggøres yderligere ved, at i samme Øjeblik Prisen ændres paa én Vare, medfører dette en Ændring af Prisen paa andre Varer.

Det forekommer mig derfor, at det i Virkeligheden er saa yderst vanskeligt i Praksis at naa til noget Resultat paa Grundlag af en Undersøgelse af Konsumentrenten hos en Forbrugergruppe, selv om jeg gerne vil medgive det tilladelige i at regne med en gennemsnitlig og nogenlunde ensartet Konsu-

mentrente hos en Flerhed af nogenlunde ensartede og ensstillede Forbrugere, at Princippet om Konsumentrentesynspunktet som Grundlag for Prispolitiken i Praksis er uhaandterlig, og i hvert Fald langt vanskeligere end Anvendelsen af Omkostningsbegrebet.

Ved Princippet om Konsumentrentens Maksimum som ledende for Prispolitiken, maa man iøvrigt skelne imellem, om man gaar ud fra, at Omkostningerne under alle Omstændigheder skal dækkes eller ej. Hvis dette ikke er Tilfældet er det klart, at Konsumentrentens Maksimum er ved Prisen 0, Gratisydelsen. At standse noget Sted imellem Omkostningerne og 0 er tilfældigt og irrationelt.

Hvis Udgangspunktet imidlertid er, at man først ønsker de samlede Omkostninger dækket, og over denne nederste Prisgrænse, som altsaa sikrer en tilsvarende Kapitalerstatning som den anvendte, vil indrette sig efter den størst mulige Konsumentrente, saa vil det netop altid blive Produktionsomkostningen, med mindre særlige Forhold foreligger. Disse særlige Forhold kan ligge paa Produktionssiden eller paa Forbrugersiden.

Paa Forbrugersiden vil de særlige Forhold almindeligvis ligge i en forskellig Indtægtsfordeling. Denne kan da begrunde passende socialpolitiske Foranstaltninger, men disse bør ikke forveksles med de rette økonomiske Principper for Prispolitiken. For at faa Rede paa de særlige Forhold, som kan gøre sig gældende paa Produktionssiden, maa vi saa gaa over til en Undersøgelse af Omkostningsbegrebet, hvor det, som allerede sagt, er Forholdet mellem faste og variable Omkostninger, der særlig har Interesse.

Alle de til en Vares Fremstilling medgaaende Omkostninger kalder vi for Varens Produktionsomkostninger. Disse Omkostninger kan af praktiske Grunde deles i forskellige Grupper, og vi kan benævne disse Grupper med forskellige Navne, men de ophører derfor naturligvis ikke med at være Omkostninger.

Disse Inddelinger kan være mere eller mindre tilfældige, men de kan være til stor Nytte for teoretiske og praktiske Overvejelser i Økonomien. Man kan dele Udgifterne i Anlægsomkostninger og Driftsomkostninger; dette er en tidsmæssig Inddeling. Man kan dele i Generalomkostninger og Specialomkostninger (i samme Tid), Specialomkostningerne kan igen deles i Serieomkostninger og Omkostningerne ved den enkelte Vareenhed eller Tjenesteydelse.

I Almindelighed taler vi om faste og variable Omkostninger, hvorved man ved faste Omkostninger nærmest tænker paa dels Anlægsomkostninger og dels Generalomkostninger, og ved variable Omkostninger tænker vi paa dels Driftsomkostninger og dels Specialomkostninger. Nogen fuldstændig fast Adskillelse mellem disse er der imidlertid i Virkeligheden aldrig. De gaar over i hinanden uden nogen bestemt Grænse, der er en kontinuerlig Overgang mellem de to Arter af Omkostninger. Delingen er for saa vidt altid vilkaarlig, som den altid er afhængig af den Tid, der anvendes til Enhed. Bruger man en tilstrækkelig stor Tidsenhed, bliver alle faste Udgifter variable.

Naar det imidlertid er berettiget baade i Teori og Praxis at regne med og bruge Terminologien faste og variable Omkostninger, saa skyldes det to Omstændigheder:

1. at Tekniken arbejder med bestemte Størrelser, der er udelelige, og
2. at Produktionen kræver en Dimension, der hedder Tiden.

Tiden er en Dimension, som nok kan deles, men vi kan ikke sige, at en ganske bestemt Deling f. Eks. i Aar gør nogen Forskel paa Tiden i sig selv.

Lektor Enevold Sørensen har understreget, at de faste tekniske Omkostninger ofte via Kontrakten kan gøres økonomisk delelige.

Paa Produktionssiden kan Forholdet være det, at vedkommende Virksomhed p. t. med Hensyn til sine faste Kapitaludgifter arbejder under increasing return, d. v. s. har en forholdsvis lille Udnyttelse af Anlæggets Kapacitet. — Hvis dette er Tilfældet, vil det kunne betale sig saavel for Producenten som for Opnaaelsen af Konsumentrentens Maksimum at sænke Prisen under de gennemsnitlige Produktionsomkostninger, for derved at opnaa en større Udnyttelse af Kapaciteten og komme nærmere Optimum. Hertil kræves to Ting: 1) Variation i Prisen og 2) Fordeling af Kapitaludgifterne, Forrentning og Afskrivning, over Afbenyttelsestiden paa en anden Maade end ved et Gennemsnit paa Tiden, nemlig en Fordeling i Forhold til Kapacitetsudnyttelsen, altsaa efter en stigende Kurve. Herved tillader Omkostningsprincippet at holde lavere Priser i den første Tid af Anlæggets Udnyttelse. Men det kræver Variation i Priserne. Man skal altsaa, naar man naar op paa fuld Udnyttelse, ikke udvide, men forhøje Priserne og derved regulere Forbruget.

Det kan gøres og er med Held gjort, f. Eks. i Gøteborg m. H. t. et Elektricitetsværk.

Men det kræver Smidighed og Fasthed, og Prisforhøjelsen skal jo i Praksis helst være camoufleret for at lade sig gennemføre, naar det er offentlige Driftsvirksomheder, det drejer sig om. Under en Prisfaldsperiode er det forholdsvis lettere, da man saa kan lade Satserne staa og derved faktisk forhøje. Men der findes dog mange Maader at gennemføre en saadan Prispolitik paa.

*

Det tredie Moment, som Sagen giver Anledning til at undersøge, er Spørgsmaalet om Virkningerne af de Skatter, som det Offentlige eventuelt maa opkræve til Dækning af sine Tab ved en Prispolitik, der ikke giver Dækning for de samlede Omkostninger.

Denne Side af Sagen synes man ofte tilbøjelig til at glemme, naar man drøfter Principperne for offentlige Driftsvirksomheders Prispolitik. Men Forholdet er jo det, at hvis man holder Priser under Omkostningerne, maa Differencen tages ind gennem Skatterne, og Spørgsmaalet bliver da, hvorledes man vil bedømme Virkningerne af disse.

Det skal vel indrømmes, at gode Skatter kan have gode Virkninger, ogsaa der hvor de tages. Men dette gælder kun til en vis Grænse. Stiger Skatterne over denne Grænse, har de ogsaa økonomiske uheldige Virkninger. Og der turde være en Del Folk, som er af den Opfattelse, at de gode Skattemuligheder vistnok saa nogenlunde allerede er udtømt de fleste Steder.

Man skal naturligvis ikke forveksle Befolkningens almindelige Modvilje mod at betale høje Skatter med Spørgsmaalet om, hvorvidt disse virkelig er for store eller ej. Men der er et psykologisk Moment, som ikke maa overses. Den direkte Indkomstskat, som i Almindelighed maa betragtes som en relativ god Skat af Skatter at være, bl. a. fordi den er aaben, ærlig og letberegnelig i sine Virkninger, da den vanskelig kan overvælttes, har jo bl. a. netop, fordi den saa direkte ses af Skatteborgeren, en særlig Evne til at paadrage sig hans Mishag. Dette gør den let upopulær. Og Politikeren vil da let være fristet til at se sig om efter mindre upopulære Skattemuligheder, og vil da let i sin Søgning blandt indirekte Skatter faa Øje paa en Toldskat, som maaske endda en eller anden Industri er mere end villig til at skamrose. Og man vil maaske da havne i en Skat med saadanne Virkninger for Forbrugerne, at disse, uden at det kan ses paa Statsregnskabet eller de selv

ved af det, mangedobbelt har betalt den Lettelse, som man har givet dem i Form af en billig Jernbanerejse. Fornøjelsen turde være eensidigt paa den toldbeskyttede Industris Side.

Jeg skal endelig nævne et Synspunkt til, som dog ligger udenfor Rammen af de økonomiske Synspunkter, som jeg iøvrigt har lagt til Grund for mine Betragtninger. Og det er dette, at man kan anlægge et ikke-økonomisk Synspunkt.

Man kan af en eller anden Grund ønske at skaffe nogle Mennesker et større Forbrug end det, deres egen økonomiske Evne tillader dem, eller man kan ønske at opfordre hele Befolkningen til et større Forbrug af en bestemt Vare. Men i saa Tilfælde maa man paa anden Maade end ved en almindelig økonomisk Begrundelse søge at bevise eller sandsynliggøre det ønskelige i et saadant større Forbrug i Almindelighed eller af en bestemt Vare i Særdeleshed.

Og det kan man undertiden meget vel, nemlig ud fra Samfundets Langtidssynspunkt, der gennem Statsmagten varetages af de særligt udmærkede, af Folket dertil valgte Repræsentanter. Men der er ingen Grund til, at disse Synspunkter skal blandes i en pêle mêle med Principperne for offentlige Driftsvirksohmheders Prispolitik. Opgaverne løses bedst hver for sig.

*

Jeg skal saa gaa over til at gøre nogle Bemærkninger om mit Emne ud fra Kapitaldannelses-Synspunktet.

Jeg er klar over, at Kapitalinvestering i og for sig er noget fortidigt i Forhold til den løbende Produktion af Forbrugsgoder, og at man i økonomiske Spørgsmaal maa se paa Nutiden og Fremtiden. Men for Bedømmelse af, hvad der er rigtigt at gøre i Nutiden og Fremtiden, er det ikke nogen daarlig Regel, at tage Hensyn til, hvad der er sket i Fortiden. I et statisk Samfund maa man vente, at Fremtiden vil kræve samme Kapitalinvestering som Fortiden, i et dynamisk Samfund maa man vente, at Fremtiden vil kræve større Kapitalinvestering. Spørgsmaalet bliver da alene, hvorledes denne Kapitalopsparing skal finde Sted. Jeg er klar over, at der rent teoretisk er Mulighed for, at lade det ske, om jeg saa maa sige, frit i Luften svævende, men jeg tror ikke paa, at en saadan Ordning er samfundsmæssig tilfredsstillende.

Reguleringen og Kontrollen af Produktionen og Forbruget i det nuværende privat-kapitalistiske Omsætningssamfund, der i Princippet hviler paa privat Ejendomsret til Produktionsmidlerne og Frikonkurrence, sker gennem Prisen. Prisen regulerer Pro-

duktionen ved, at ingen Enhed af Produktionsresultatet i det lange Løb afsættes til en lavere Pris end en saadan, som hos Grænseproducenten indeholder Dækning for de dertil medgaaede Omkostninger. Kapitalreproduktionen tilvejebringer den tidsmæssige Ligevægt i Produktionen derved, at der samtidig med Fremstillingen af Forbrugsgoder, fremstilles Kapitalgoder, — i et statisk Samfund af samme Omfang, som dem der er medgaaet til Fremstillingen af Forbrugsgoder, — i et dynamisk Samfund tillige flere Kapitalgoder, som er nødvendige for den fremtidige Investering.

Opsparingens Nødvendighed for det moderne Samfunds kapitalistiske Produktion følger af Sagens Natur og erkendes af alle. Men den er naturligvis ligesaa nødvendig i et social-kapitalistisk Samfund som i et privat-kapitalistisk Samfund. Jeg bruger her Ordet kapitalistisk i den Betydning, at Produktionen foregaar ved Anvendelse af relativ megen Kapital.

For den, hvis Indstilling overfor Samfundsproblemerne i sin Helhed er den, at han anser det sandsynligt, at Fremtidens Produktion vil blive en social-kapitalistisk i Stedet for en privat-kapitalistisk, og som ogsaa mener, at den sociale Form for Besiddelse er bedre og lykkeligere for Menneskene end den private Besiddelse, er det af Betydning at medvirke til, at Opsparingen i det social-kapitalistiske Samfund ikke bliver ringere end i det privat-kapitalistiske.

Thi en almindelig Nedgang i Opsparingen medfører mindre Produktion og derigennem mindre Mulighed for Tilfredsstillelse af Behov og mindre Lykke. Der kan nu rejses det Spørgsmaal, om der er Grund til at tro, at der er Fare i saa Henseende. Jeg mener, at dette er Tilfældet, for medens det tekniske Fremskridt i Produktionen dog ofte skabes af den enkelte fremragende, bliver Statens politiske Syn via Demokratiet og dets Paavirkning af den store Masse kun til en langsomt fremadskridende Forstaaelse af Samfundets økonomiske Indretning. Der er derfor en Fare, som man maa gøre opmærksom paa, nemlig en økonomisk Prispolitik fra det Offentliges Side, som forringer Opsparingen, som virker i Retning af at formindske Samfundets Kapitaldannelse.

Saa længe Staten eller andre offentlige Organer alene beskæftiger sig med humanitære, hygiejniske og sociale Virksomheder, hvis økonomiske Rækkevidde og Betydning, navnlig i Henseende til Beslaglæggelse af Kapital, altid er begrænset, og hvis Midler tages af Samfundets løbende Indtægter gennem Skatter af Indtægter og Forbrug, er Faren ikke saa stor. Ja

vel egentlig det modsatte, idet de paagældende Opgaver i Forvejen blev udført blot paa en mere uøkonomisk Maade. Men naar Staten begynder i større Omfang at tage sig af egentlige Driftsvirksomheder af en eller anden Hensigtsmæssighedsgrund (Monopoli etc.), har det Betydning for hele Samfundets økonomiske Forhold, og Sagen bliver en anden, og der er da Grund til alvorligt at overveje, hvilken Betydning disse Virksomheders Prispolitik har, ikke alene for Forbruget, men ogsaa for Samfundets Kapitaldannelse.

I stedse stigende Grad bliver Samfundets Medlemmer i det kapitalistiske Samfund Lønmodtagere. D. v. s. de modtager deres Indtægt i Form af en forud aftalt Løn. Denne Udvikling ligger i Sagens Natur, og Statistikken bekræfter den.

Denne Udvikling er i sig selv ogsaa udmærket, økonomisk hensigtsmæssig. Men Lønmodtageren vil i Almindelighed tage Konsekvensen af sin Stilling og regne med, at der ikke paa-hviler ham nogen Pligt til en personlig privat Opsvaring, han maa have Lov til at bruge, forbruge sin hele Indtægt, sin Løn — og han gør det. Det sidste kan i hvert Fald ikke bestrides.

Kapitaldannelsen er i vort økonomiske Samfund funktionelt knyttet til Produktionen og personelt til Kapitalbesidderen og Driftsherren. Hverken funktionelt eller personelt kommer Lønmodtageren her i Betragtning.

Naar nu det Offentlige er blevet Kapitalbesidder og Driftsherre i stor Udstrækning, saa maa det ogsaa overtage alle de med disse Funktioner følgende Forpligtelser. Kan i hvert Fald ikke uden Forstyrrelser i Samfundets almindelige økonomiske Liv og Udvikling unddrage sig sine Forpligtelser.

I socialpolitisk Henseende har det Offentlige heller ikke søgt at unddrage sig sine Forpligtelser som Kapitalbesidder og Driftsherre. Her er det Offentlige snarest gaaet i Spidsen. Men sine Forpligtelser i Kapitaldannelsens Tjeneste maa det heller ikke forsømme. Man siger nok, at det Offentlige kan laane, javel, men kun af Nutiden, af andre nulevende, som har opsparet. Man siger ganske vist ofte, at det nuværende Slægtled ikke alene skal bære Byrderne ved et eller andet stort Foretagendes Udførelse, som ogsaa Eftertiden vil høste Fordelen af, f. Eks. Bygningen af en stor Bro. Vel, men man kan ikke bygge Broen med noget som helst Fremtidsgode. Den maa fremstilles af de Goder, som enten tidligere er fremstillet eller som fremstilles i Dag. Samfundsøkonomisk set kan det ikke lade sig gøre at laane, d. v. s. modtage Nutidsgoder mod Betaling med Fremtidsgoder.

At offentliges Driftsvirksomheders Prispolitik er af stor Betydning for Forbruget, er formentlig alle enige om. At ogsaa Spørgsmaalet om Samfundets Kapitaldannelse bør tillægges nogen Interesse i denne Forbindelse, er maaske knapt saa populær en Tankegang. Det som jeg her særlig har søgt at drage frem, og stillet til Diskussion, er Spørgsmaalet, om der ikke er en vis intim Forbindelse mellem disse to Ting. Jeg mener, at der er det. Ikke saaledes at forstaa, at hele Samfundets Kapitaldannelse er afhængig af de offentlige Driftsvirksomheders Prispolitik. Naturligvis ikke, men saaledes, at de udøver en Indflydelse herpaa, en Indflydelse, der staar i Forhold til disse Virksomheders Andel i Samfundets Produktion og deres Beslaglæggelse af Kapital. Jeg er klar over, at der er andre Maader, at løse Kapitaldannelsesproblemet paa, end at lade det ske i Forbindelse med Prisdannelsen. Men paa en eller anden Maade maa det ske. Og naar man griber ind i den almindelige Prisdannelse af Hensyn til Forbruget, har man en Forpligtelse til ogsaa at tænke paa den anden Side af Prisens Funktion. Ellers vil man uvilkaarlig let komme til at bidrage til at formindske Samfundets Kapitaldannelse, til Skade for vor produktive Evne i Fremtiden, og dermed til Skade for den Kultur, hvis Fundament er vort Samfunds økonomiske Produktionsevne, der i saa høj Grad hviler paa en stadig stigende Kapitaldannelse. Og ikke mindst det Offentlige har her efter min Formening en særlig Forpligtelse over for Fremtiden, en Forpligtelse, der vokser i samme Omfang, som det Offentlige gør sig til Herre over Produktionsmidlerne.
